

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ ТА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ НА УРОКАХ ГЕНДЕРНОЇ ГРАМОТНОСТІ

Література: Навчально-методичні матеріали до уроків гендерної грамотності: «Ми – різні, ми – рівні» / За заг. ред. О. Семиколенової. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 128 с.

Зміст уроків гендерної грамотності та методика їхнього проведення будуються на компетентнісному підході. Компетенції (competentia – лат.) – коло питань, в яких людина добре обізнана і має відповідні знання та досвід. Необхідно розрізняти поняття «компетенція» і «компетентність». Компетенція – властивість, якість. Компетенція розглядається як складна соціально-дидактична структура особистості, вона заснована на знаннях, придбаному життєвому досвіді та цінностях. Крім того, у структуру компетенції входить внутрішня мотивація, психологічна та практична готовність до досягнення у своїй діяльності якісних результатів. Компетентність – володіння відповідною властивістю, обізнаність; це особистісний ресурс людини, який дозволяє їй ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. Іншими словами, це самостійно реалізована здатність до практичної діяльності, до вирішення життєвих проблем, відповідальність за отримані результати.

Позначимо ключові компетенції, які формують компетентну особистість вчителя, здатну до успішного проведення уроків з гендерної грамотності. **Соціокультурна гендерна компетенція.** Ця компетенція розглядається як світоглядна категорія. Вона заснована на ціннісних орієнтаціях людини, її знаннях і соціальному досвіді. Частиною її чи його світогляду є культура гендерної рівності, що розглядається як одна з загальнолюдських цінностей. Відповідно до Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» «гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» (Стаття 1. Визначення термінів).

Однією з основних складових даної компетенції є гендерна чутливість, тобто переконання в тому, що «будь-які дослідження чи аналіз, будь-яка інформація мають враховувати існуюче становище жінок і чоловіків та сприяти встановленню гендерного балансу». Крім того, це впевненість в тому, що всебічний аналіз будь-якої соціальної проблеми суспільства є можливим тільки з позицій гендерного підходу.

У цьому аспекті гендерний підхід розглядається «як ознака політичної культури, властива активній представницькій демократії, що полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю гендерного підходу є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків і жінок, викликають неоднакові їх реакції та мають для них різні наслідки».

Важливим є переконання в тому, що формування громадянського суспільства, досягнення справжньої демократії неможливо без досягнення гендерної рівності. Світоглядні цінності (установки) такої людини-вчителя мають відповідати цим постулатам.

Уроки гендерної грамотності можуть проводити тільки ті педагоги, які поділяють, підтримують цінності демократії та гендерної рівності.

Правова компетенція. Вчителі повинні мати достатній рівень поінформованості щодо правових аспектів забезпечення рівних прав і можливостей дівчат і хлопців в освіті, знати міжнародні документи та українське законодавство. Відомо, що забезпечення населення освітою залишається найважливішим пріоритетом розвитку міжнародного співтовариства в XXI столітті. Вперше ця ідея отримала юридичне втілення у 1948 році в «Загальній декларації прав людини». У Статті 26 не тільки проголошується право кожної людини на одержання освіти, але і чітко визначається її роль: «Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами»¹⁵. Більш широко мета освіти висвітлюється в «Конвенції про права дитини» (ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року). У Статті 29 декларується, що «освіта дитини має бути спрямована на розвиток особистості, таланту, розумових і фізичних здібностей дитини, на виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, на виховання поваги до батьків, до культурної самобутності, до мови і національних цінностей країни, а також на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами». В інших міжнародних документах 80-х–90-х років минулого століття рівноправність жінок і чоловіків розглядається як необхідна умова демократизації суспільства. Так, Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (ратифікована Україною 19 грудня 1980 року), Декларація «Про рівноправність жінок і чоловіків» (прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 16 листопада 1988 року на 83 сесії Кабінету Міністрів), Декларація «Про рівність між жінками і чоловіками» (прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи у 1998 році) визначає гендерну рівність як обов'язкову умову демократії і підкреслює, що без досягнення рівності між чоловіками і жінками не існує справжньої демократії. В 2000 році на Саміті Тисячоліття ООН було прийнято «Цілі розвитку тисячоліття» – одні з найбільш значних стратегій сталого розвитку людства. Глави держав і урядів, члени ООН проголосили: «Ми вважаємо, що суттєво важливе значення для міжнародних відносин у XXI столітті буде мати ряд фундаментальних цінностей, серед яких: • Свобода. Чоловіки і жінки мають право жити і рости своїх дітей в гідних для людини умовах, вільних від голоду і страху, насильства, гноблення і несправедливості. Кращою гарантією цих прав є демократична форма правління, заснована на широкій участі і волі народу. • Рівність. Жодна людина і жодна країна не

повинні позбавлятися можливості користуватися благами розвитку. Має бути гарантована рівність прав і можливостей чоловіків і жінок». Україна, серед інших майже 190 країн-членів ООН, приєдналася до Цілей Розвитку Тисячоліття, визначивши для себе «забезпечення рівності прав і можливостей чоловіків і жінок» як важливу складову подальшого розвитку та один із пріоритетів державної політики». 25 вересня 2015 року [Генеральна Асамблея ООН](#) підбила підсумки виконання ЦРТ та прийняла резолюцію, яка затвердила новий проект [«Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року»](#).^[3]

Ціль 5. Гендерна рівність

«Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток».

17 цілей сталого розвитку

Припинення всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчаток є не лише базовим правом людини, воно також має вирішальне значення для прискорення сталого розвитку. Неодноразово було доведено, що розширення прав і можливостей жінок і дівчаток справляє суттєвий позитивний вплив у всіх сферах і сприяє економічному зростанню та розвитку.

З 2000 року гендерна рівність займає провідне місце в роботі ПРООН, а також партнерських організацій у системі ООН і світової спільноти. пріоритетною сферою діяльності ПРООН є сприяння гендерній рівності та розширенню можливостей жінок – сфера, в якій ПРООН ділиться своїм багатим досвідом із національними партнерами та організаціями громадянського суспільства. Цілі сталого розвитку розвивають ці досягнення з метою гарантованого припинення дискримінації по відношенню до жінок і дівчат у всьому світі. У деяких регіонах на ринку праці досі існує величезна нерівність, а жінки позбавлені рівного доступу до робочих місць. Сексуальне насильство та експлуатація, нерівноправний розподіл неоплачуваного догляду за дітьми та домашньої роботи, а також дискримінація на державній службі досі залишаються величезними перешкодами.

Надання жінкам рівних прав на економічні ресурси, такі як земля і власність, є життєво важливими завданнями в контексті реалізації цієї цілі. Не менше значення має забезпечення загального доступу до охорони сексуального і репродуктивного здоров'я. На сьогоднішній день державні посади обіймають більше жінок, ніж будь-коли раніше, проте заохочення жінок-лідерів сприятиме зміцненню політики і законодавства для посилення гендерної рівності.

Велике значення політики соціальної справедливості визнає і законодавство України. Відповідно до Конституції (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України II скликання 28 червня 1996 року) рівні права й можливості жінок і чоловіків досягаються шляхом «надання жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності; у здобутті освіти і професійній підготовці; у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановлення пенсійних пільг; створенням умов, які надають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям» (Стаття 24). Конституція гарантує чоловікам і жінкам «однакові можливості для участі у політичному житті суспільства» (Статті 36, 38), проголошує, що «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» (Стаття 51). Ці положення закріплені і в базовому для освітньої галузі Законі України «Про освіту» (**Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380**) **Стаття 3. Право на освіту**

1. Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і [порядку](#), визначених [Конституцією](#) та законами України.

2. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

У ХХІ столітті успішне впровадження демократичних цінностей стає можливим лише на основі подальшого розвитку правової системи держави. У новому тисячолітті в Україні приймаються закони, поява яких свідчить про вдосконалення законодавства у сфері захисту прав людини. До таких документів належить і прийнятий у 2005 році Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (далі – Закон). Цей юридичний акт охоплює широку сферу правового регулювання: суспільнополітичну, соціально-економічну, освітню. Він вказує основні напрямки державної політики щодо забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків. Уперше в національній правовій системі закріплюються терміни, які є ключовими для розуміння і застосування основних положень Закону, і дається їх визначення. У Законі освіта розглядається у трьох аспектах. Так, у ньому закріплено рівні права жінок і чоловіків у доступі до освіти, що є відповідальністю держави. Це продовжує традицію попередніх документів – право на освіту незалежно від статі (Конституція України, Закон «Про освіту» та ін.). Далі він гарантує рівні умови для жінок і чоловіків щодо здобуття освіти. Але у цьому Законі з'явився й новий аспект – освіта вперше розглядається як інструмент досягнення гендерної рівності, джерело формування у суспільстві гендерної культури. Цим стверджується, що значну роль у досягненні гендерної рівності відіграє освіта. З іншого боку, через освіту у процесі навчання відтворюються гендерні стереотипи. Тому необхідно зробити освітній простір вільним від «стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка». Це, згідно з Законом, і є відповідальність навчальних закладів, які забезпечують:

- підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка;
- виховання культури гендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків (Стаття 21).

Стаття 21. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці

Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти.

Навчальні заклади забезпечують:

рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань, надання грантів, позик студентам;

підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка та спрямованих на формування ненасильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, поваги до людської гідності та статевої недоторканості;

{Абзац третій частини другої статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2229-VIII від 07.12.2017](#)}

виховання культури гендерної рівності, ненасильницької поведінки, взаємоповаги та рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків між жінками та чоловіками.

{Абзац четвертий частини другої статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2229-VIII від 07.12.2017](#)}

Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

{Частина третя статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2229-VIII від 07.12.2017](#)}

До навчальних програм вищих навчальних закладів, курсів перепідготовки кадрів включаються дисципліни, які вивчають питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, та факультативне вивчення правових засад гендерної рівності на основі гармонізації національного і міжнародного законодавства.

{Частина четверта статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 2229-VIII від 07.12.2017](#)}

В українському суспільстві гендерна рівність де-факто можлива тільки на тлі гендерно чутливої освіти і виховання, бо це веде до змін у свідомості та формування гендерно обізнаного світогляду особистості, вільної від патріархатних стереотипів та упереджень, протидії насильству. 11 травня 2021 року - 10 років з дня відкриття Стамбульської конвенції для підписання. Україна підписала її в числі перших. І хоча Україна досі не ратифікувала Стамбульську конвенцію, її положення надихнули державу на низку важливих змін:

- У грудні 2017 року було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який прийшов на зміну Закону «Про попередження насильства в сім'ї», прийнятому у 2001 році. Старий закон не забезпечував адекватного захисту для потерпілих і закріплював міф про вину жінки у вчиненому щодо неї насильстві. Так, закон містив визначення «віктимної поведінки» постраждалої та передбачав можливість винесення «офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки».
- Новий закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить багато прогресивних норм: він суттєво розширив коло осіб, насильство між якими вважатиметься домашнім насильством; ввів інститути термінового заборонного припису (строком до 10 днів) та обмежувального припису (строком до 6 місяців), які виносяться на підставі оцінки ризиків продовження насильства та дозволяють відокремити кривдника від постраждалої; визнав, що дитина, яка стала свідком домашнього насильства, також є постраждалою від нього.
- У січні 2019 року набрали чинності зміни до Кримінального кодексу України, якими введено кримінальну відповідальність за систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства (раніше за це була лише адміністративна відповідальність). Відтепер кривдника може бути покарано громадськими роботами, арештом, обмеженням волі або позбавленням волі до двох років.
- Сексуальне насильство було виокремлено в іншу статтю, відповідно до якої злочинця може бути покарано позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Окрім цього, кваліфікуючою ознакою згвалтування стала відсутність добровільної згоди потерпілої особи (раніше згвалтування пов'язували зі

застосуванням чи погрозою застосування фізичного насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої).

- До обставин, які обтяжують покарання відповідно до Кримінального кодексу, додано вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Тобто за будь-які злочини щодо них покарання буде більшим, ніж за злочини щодо випадкових людей.
- За невиконання термінового заборонного припису, винесеного поліцією, передбачена адміністративна відповідальність, а за невиконання обмежувального припису, виданого судом – кримінальна відповідальність (арешт до шести місяців або обмеження волі до двох років).
- Завдяки прийняттю закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» було відкрито більше притулків для тимчасового проживання постраждалих, розпочала роботу цілодобова гаряча лінія, здійснено кроки задля створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства; визначено механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Наукова компетенція. Проведення уроків гендерної грамотності потребує від вчителів високого рівня обізнаності з питань гендерної теорії та практики. Це припускає: • розуміння теоретичних постулатів та принципів теорії гендеру; • вміння розпізнавати й аналізувати найбільш поширені гендерні стереотипи; • володіння ключовими поняттями гендеру. Сучасна соціальна наука розрізняє поняття стать і гендер. Традиційно перше з них використовувалося для визначення тих анатомо-фізіологічних особливостей лю_дей, на основі яких людські істоти визначаються як чоловіки або жінки. Довгий час стать (тобто біологічні особливості) людини вважалася фундаментом і першопричиною психологічних та соціальних відмінностей між жінками і чоловіками. Однак антропологи, етнографи й історики давно встановили відносність уявлень про «типово чоловіче» й «типово жіноче». У різний час у різних культурах є різне розуміння соціальних ролей чоловіків та жінок, форм їхньої діяльності, поведінки, емоційних особливостей. Те, що в одному суспільстві вважається чоловічим заняттям, чоловічою рисою характеру, в іншому може визначатися як жіноче. Наявна у світі різноманітність соціальних характеристик чоловіків та жінок дозволяє зробити висновок про те, що причина цих відмінностей не пояснюється біологічною статтю. Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають, зрештою, психологічні якості, моделі. Таким чином, виникло поняття гендер (англійською – gender), що означає сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство приписує виконувати людям залежно від їхньої біологічної статі. У розробці гендерної теорії існує декілька напрямків. До основних, які прийняті зараз в соціальних і гуманітарних науках, належить теорія соціального конструювання гендеру. Вона заснована на двох постулатах: 1. Гендер конструюється (будується) за допомогою соціалізації, розподілу праці, системою гендерних ролей, сім'єю, засобами масової інформації, суспільними, державними та іншими інституціями. 2. Гендер конструюється і

самими індивідами – на рівні їх свідомості (тобто гендерної ідентифікації), прийняття заданих суспільством установок, норм і ролей і підстроювання під них (в одязі, зовнішності, манері поведінки і т.д.)

Соціальні ресурси, які формують гендер, називає і Майкл Кіммель, автор книги «Гендероване суспільство». На його думку, в системі гендерних характеристик особистості однаково важливі й значущі наступні три складові: • ідентичність (identity) – соціальне самовизначення особистості; • інтеракції (interactions) – стосунки і взаємодія особистості з оточуючими; • інституції (institutions) – державні інститути влади, політичні, економічні, соціальні структури суспільства.

Друга умова набуття наукової компетенції – це знання про гендерні стереотипи, вміння їх ідентифікувати та аналізувати. Гендерні стереотипи – сформовані в соціумі узагальнені уявлення (переконавання) про те, якими мають бути чоловіки та жінки в суспільстві (соціальні ролі, поведінка, професії, доступ до влади, освіти, ресурсів і под.). Серед найбільш поширених гендерних стереотипів виділяють такі: • стереотипи щодо закріплення сімейних та професійних ролей стосовно статі: сімейна сфера маркується як жіноча, професійна – як чоловіча; • стереотипи, що пов'язані з відмінностями у змісті праці: прерогатива жінок – сфера обслуговування, чоловіків – творча, керівна діяльність; • стереотипи маскуліності і фемінності якостей і властивостей особистості. Наприклад, у вихованні дівчинки акцент робиться на слухняності, скромності, ввічливості, акуратності, у вихованні хлопчика – на активності, самостійності, лідерських якостях

Інформаційно-аналітична компетенція Ця компетенція передбачає схильність до аналізу різноманітних фактів та явищ оточуючої дійсності. Це вміння аналізувати соціальну інформацію, систематизувати її зміст, виокремлюючи гендерну складову.

Методологічна компетенція Одна з важливих умов реформи сучасної освіти – здатність вчителів до інноваційної культури, розуміння необхідності змін і готовність до них. У цілому уроки гендерної грамотності – це не стільки отримання й передача готових знань, скільки отримання навичок самостійного їх добування, що розглядається як приклад соціального навчання. Одним із основних методів соціального навчання є розвивальний метод, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити позитивний розвиток думок-цілей учнів стосовно до їхньої поведінки. Розвивальний метод закріплює позитивну поведінку учнів, розвиває їхній інтелект і мислення, формує людські стосунки. До структури розвивального методу входить компонент «соціальна взаємодія», відповідно до якого дітям надається можливість проявити свої знання, уміння у практичній діяльності й отримати за це схвалення. На думку багатьох психологів і педагогів, саме соціальна взаємодія лежить в основі розвитку розумових процесів дитини: змінюючи структуру, зміст думки, вона впливає на глибину розуміння й усвідомлення.

Лінгвогендерна компетенція Одним з проявів цієї компетенції є мовна гендерна чутливість, що формується на основі як світоглядних цінностей, так

й знань, соціального та мовного досвіду. Мовна гендерна чутливість – це переконання в тому, що мова є одним із основних джерел гендерної соціалізації особистості. Сексизмом називають будь-які прояви приниження (дискримінації) за ознакою статі. Спочатку термін сексизм використовувався у соціальних науках. Він позначав точку зору тих науковців, які у своїх працях доводили відмінність, навіть протилежність, чоловічої та жіночої природи. При порівнянні обох статей якості чоловіків зображали як норму, а якості жінок – як відхилення від норми. Такий науковий світогляд відбивається й у мові, що й отримало назву «мовний сексизм». Цей термін частіше використовують стосовно жінок, проте мовний сексизм може бути спрямованим і на чоловіків.